

појединим наставницима Београдског универзитета против њихове воље, а који су касније преузели њихове катедре, а да саме наставнике нико није питао да ли су с овим избором сагласни.

Али без обзира на понеку замерку која би могла да се стави овом или оном предавачу, а можда и организатору, појаву *Зборника предавања* у целини, а и кад су у питању бројна појединачна излагања, треба поздравити као значајан допринос нашим наукама и нашој култури. Међутим, оно што је најдрагоценије кад је о овој првој књизи *Зборника предавања* реч, јесте то што су у њој на достојан начин осветљени живот, рад и дело наших великана Михаила Петровића, Анице Савић-Ребац, Александра Ђ. Костића и Александра Дерока.

На завршетку нашег излагања да још једном подсетимо на оно што смо напред написали поводом изласка из штампе „каталога“ посвећеног Хугу Клајну. Колико смо обавештени, наредна изложба у циклусу под насловом „Легенде Београдског универзитета“ биће посвећена Веселину Чајкановићу. Надамо се да ће врло брзо после тога уследити и изложбе посвећене нашим великанима из области правних и друштвених наука, за које су наш часопис и његови читаоци посебно заинтересовани.

Поменимо на крају да је и *Зборник предавања* изванредно дизајнирала Мирјана Глигоријевић.

Александар А. Миљковић

Загорка Голубовић

Поуке и дилеме минулог века

Философско-антрополошка размишљања о главним идејама нашег времена (Београд, Филип Вишњић, 2006, стр. 294)

„Филип Вишњић“, издавач који већ неколико деценија припада елитној култури Србије и претходне Југославије – одређивао се за објављивање дела домаћих и страних аутора из области философије и друштвене теорије, која имају различита полазишта, а садрже значајне идеје о својој епохи или о трајним проблемима људских друштава. Књига философа Загорке Голубовић *Поуке и дилеме минулог века* представља изазов за размишљање, отварајући многа питања на која ауторка не даје коначан одговор и, како у наслову стоји, разматрајући отворене дилеме о идејама и процесима од којих многи нису завршени у прошлом веку, већ се настављају и у 21. веку. Загорка Голубовић је у својој личности спојила завидно

философско дело с великим искуством политичког деловања, раније као дисидент у Социјалистичкој Југославији, а после 1990. године као активан учесник стварања цивилног друштва, радом у синдикату и невладиним организацијама и активним истраживачким и теоријским радом. Синтеза философског промишљања 20. века и њене личне политичке праксе представљају темељ најновије студије Загорке Голубовић. Као и у претходним радовима, она се према реалитету света у глобализацији одређује као *критичар свега постојећег*.

Отуд полазни став аутора да на почетку 21. века статус човека није бољи у односу на претходни век, већ је сложенији и у много чему тежи. У овој студији се настоји да укаже на најважније сукобе идеја, на могуће правце разрешавања сукоба. У методолошком смислу, студија је *теоријска синтеза*, која се не одриче темељног принципа хуманизма и просвећености: *да образује читаоце*. Такав циљ и напор да се створи виши ниво друштвене свести заслужује најширу пажњу научне и стручне јавности, политичара, невладиних организација. Задатак који је ауторка себи поставила двоструко је тежак: *прво*, острашћеност политичких актера у свету не дозвољава објективну оцену учинка главних идеолошких парадигми у протеклом веку, *друго*, противречно деловање процеса глобализације и брза промена друштвених феномена отежавају доношење ваљаних судова које пракса неће оспорити у кратком временском периоду.

Књига је подељена на једанаест поглавља. У првом поглављу „Шта је донео који је за нама“ указује се на амбивалентности протеклог века, међу њима нарочито на следеће: свест о демократији као друштвеној вредности и истовремена сумња у њену делотворност, развој науке и њена злоупотреба. У другом поглављу „Појава нових идеологија“ посебно се истиче значај марксизма, као теоријског утемељења социјализма, затим фашизма/нацизма и, као најновије, неолиберализма. Теоријска промишљања 20. века нужно су обухватила развој социологије и антропологије с критичким освртом на потребу поновног преиспитивања хуманистичке суштине марксизма и идеје о промени друштва. Централни део студије посвећен је дилеми да ли је човек објект или субјект историје. Поглавља од осмог до једанаестог садрже иста питања, конкретизована у статусу индивидуе, положају културе, улози интелектуалаца, кризи идентитета у савременом свету, односу индивидуализма и колективизма. Праве дилеме о демократији и могућностима даљег развоја отварају се на почетку 21. века у искуству процеса транзиције. Професорка Голубовић оправдано поставља питање јесу ли људи постали уморни од искушења 20. века. Анализа идеја и процеса који су обележили 20. век показује да одустајање од марксистичке парадигме

истраживања друштва није отворило процес плуралистичке дебате различитих теоријских праваца о могућностима и перспективама развоја друштва у 21. веку, агресивни наступ неолиберализма искључује дијалог, који по дефиницији подразумева толеранцију супротстављених аргумената. Неолиберализам оспорава сваку вредност колективизму, социјалној држави и солидарности. Његови савремени критичари су Џон Ролс, заступник идеје дистрибутивне правде, и М. Волцер.

Ролс прихвата тржишну привреду и друштво засновано на неједнакости као датост. Он сматра да је могућа корекција система применом *принципа правде*, сматрајући да овај принцип, „ако је стварно ефикасан и јавно признат, може боље него други да трансформише нашу перспективу о друштвеном свету и да нас усагласи с диспозицијама природног поретка у условима људског живота. Он критикује конзервативне писце који држе да је тенденција ка једнакости израз зависности, који на тај начин дискредитују тај тренд, приписујући му колективно штетне импулсе“ (стр. 90).

Другачија критика неолиберализма потиче од оних аутора који заступају принцип *комунитаризма*, односно заједничког добра као примарног принципа. Либерализам се заснива на индивидуалним преференцијама и новцу као једином добру, истичу заступници теорије комунитаризма. Неолиберална теорија, истиче Загорка Голубовић, *није аутентични настављач* либералне теорије, проистекле из темељног захтева за демократијом и људском слободом, већ се заснива на врло суженом схватању економских слобода. Ово становиште заступа, без теоријских коректива, Милтон Фридман и цела чикашка школа економије, док Фридрих Хајек заступа нешто умереније становиште. По Фридману, основна слобода је слобода уговора између предузетника и радника. Слобода запосленог састоји се у томе што он, уколико је незадовољан, може да се запосли у другом предузећу. За потребе најсиромашнијих слојева друштва довољни су фондови за помоћ које оснивају богати донатори. Привидна једноставност ове теорије садржи замке поједностављеног схватања друштва, али и свесно заобилажење проблема и резултата у развоју европских друштава у другој половини 20. века, са искуством социјалне државе и корективних механизма, који су уграђени у оснивачке документе и принципе Европске уније (Повеља о социјалним правима усвојена је 1996. године, дограђује се и даље).

Раст богатства и благостања и развој технологије не само да се нису проширили на већину друштава у свету већ је у последњих 15 година евидентно сиромашење средњег слоја у најразвијенијим земљама, тако да се сиромаштво у свету шири.

Неолиберално схватање демократије најпрецизније је дефинисао Фридрих фон Хајек, као „вероватно најбољи метод да се по-

стигне неки циљ мирним путем“ (стр. 104). У пракси, појединац је све више изложен деловању супротних сила, са честим осећањем немоћи: ђудима тржишта (посебно тржишта рада), неефикасности политичких и правних институција, претећем тероризму и верском фанатизму, загађењу природних ресурса. Ако је 20. век започео вером у моћ науке која ће победити сиромаштво, ратове и тешке болести, 21. век почиње сумњом у резултате развоја остварене у претходном друштву. Загорка Голубовић истиче низ општих (планетарних) проблема и неразрешених односа: масовно потрошачко друштво које деградира богатство личности свдећи је на „срећног и незаситог потрошача“, несигурност и страх од неизвесности као последицу сталних ратова, политички агностицизам и његову последицу – псеудоеманципацију људи, те фетишизам оног сегмента науке који прагматично опслужује велике компаније. Целина свих ових феномена, закључује ауторка, битно је утицала на ретроградне процесе и окретање човека данашњице у прошлост. Одговор на глобализацијске процесе постоји и у активнијем и организованом облику: као антиглобалистички, односно алтерглобалистички покрет.

Међутим, ти покрети не могу да угрозе моћне групације међународног капитала, повезане различитим спрегама с политичким центрима моћи, верским организацијама и (оним што ауторка не помиње у студији) са организованим криминалом. На индивидуалном плану тако се реализује теза психоаналитичког аутора Карин Хорнај, да појединац још има само илузију о својој уклопљености у стварност путем куповине стално нових ствари. У таквом отуђеном масовном друштву не остварује се свест грађанина да се *слобода осваја*. Човек је *играч улога* у односима који не остављају довољно простора за индивидуалну иницијативу, истиче се у разматрању положаја појединца у савременом свету. Анализом појединачних феномена – улоге културе у савременом свету, проблема друштва у транзицији, а посебно и транзиционих проблема у српском друштву, које назива „ауторитарном демократијом“, Загорка Голубовић дала је велики допринос разумевању света у процесу глобализације.

Као философ хуманистичког опредељења, она је међу малобројним ауторима који доследно критикују глобализацију, аргументовано и увек с темељне позиције да је „корен човеку човек“.

Студија *Поуке и дилеме минулог века* је синтеза њене вишеденцијске, како теоријске, тако и политичке борбе за слободу и достојанство човека, а пре свега за слободу људске мисли. Ово није стандардна студија коју треба „препоручити читаоцима“, већ једна од можда последњих правих синтеза из области антрополошких истраживања света, која је настала у Србији.

Питање које ми се отвара као дилема после читања овог дела је следеће: 20. век је створио механизме за уништавање личности, при том их остављајући у животу. Ипак, то није уништило жељу за слободом и интегритет бројних појединаца у борби против тоталитаризма. Стварање виртуелног света у коме не постоје начелни морални принципи и норме, већ једино принцип утилитаризма, отвара питање да ли ће људима у 21. веку слобода бити потребна и да ли ће им уопште недостајати.

Ово питање захтева озбиљна, нова философска и социолошка истраживања човека и друштва.

Дубравка Стајић

Epaminondas Spiliotopoulos

Greek Administrative Law

(Ant. N. Sakkoulas (Athens) – Bruylant (Brisel), 2004 (strana 502)

У заједничком издању издавачке куће Ant. N. Sakkoulas из Атине и издавачке куће Bruylant из Брисела, објављено је капитално дело *Greek Administrative Law*, професора Епаминондаса Спилиотопулоса, професора емеритуса Атинског универзитета, члана Атинске академије, почасног доктора Темпл универзитета и почасног члана Универзитетског колеџа из Лондона.

Предговор овом уџбенику грчког управног права на енглеском написао је професор Џефри Џовел (Jeffrey Jowell, QC), професор Универзитетског колеџа из Лондона и британски члан Савета Европске комисије за демократију путем права (тзв. Венецијанска комисија). У свом Предговору професор Џовел, између осталог, истиче да се донедавно сматрало да национални системи јавног права постоје изоловано од других, а да смо, међутим, у протеклих неколико година научили да ниједна земља више не може да постоји као недоступно острво: „Професор Спилиотопулос је увек веровао у вредности упоредних студија. Водећи грчки ауторитет у области јавног права био је у прилици да излаже његове карактеристике страним слушаоцима не само захваљујући сопственој елоквенцији већ и захваљујући широком знању о систему у својој земљи, као и у другим земљама“.

Уџбеник је систематизован у Увод и три дела с регистром појмова и додатком.

У Уводу (стр. 1–9) обрађују се теме: Правни поредак, Појам органа управе и Правно лице.